

Dit is een achtergrondnotitie
ten behoeve van de sectortafel
Landbouw en landgebruik

Werkgroep Voedselconsumptie klimaattafel LB&LG

Impact van consumptie op klimaat

Opgave op basis uitgangspunten 10 juli¹

Partijen zijn van mening dat klimaatvriendelijke consumptie van burgers een gedragsverandering vraagt met lange adem: minder voedselverspilling, meer consumptie van groenten en fruit, een groter aandeel consumptie van eiwitten op plantaardige basis. Dit wordt gezien als een belangrijke bijdrage aan lange termijn klimaatbeleid.

Klimaatbeleid en Circulaire Economie komen samen bij de aanpak van voedselverspilling en de eiwittransitie zoals verwoord in de Transitieagenda Biomassa en Voedsel. In aansluiting op de Taskforce Circulaire Economy in Food stellen partijen zich ten doel om de voedselverspilling bij de consument, inclusief de voedselverliezen in de keten, in Nederland in 2030 te halveren ten opzichte van 2015.

In Nederland wordt meer dierlijk- dan plantaardig eiwit geconsumeerd. Partijen vinden het wenselijk om deze verhouding in ons dieet in 2050 om te draaien (van 60:40 naar 40:60). Dit past bovendien bij een gezond dieet, conform de adviezen hieromtrent van het Voedingscentrum. Naast deze verschuiving in dieet, is in Nederland gemiddeld een reductie van 10% tot 15% van de totale eiwitname wenselijk. Dit vraagt wel een gedragsverandering, die niet te onderschatten is.

Producenten van voedingsmiddelen voor de Nederlandse markt maken voor 2025 de carbon footprint (CF) ook per kilogram voedingsstoffen van hun productgroepen en zo mogelijk hun producten publiek inzichtelijk.

Kernachtige, inleidende beschrijving

De leden van de werkgroep onderschrijven bovenstaande opgave. Wel is geconstateerd dat een verdere verdieping noodzakelijk is, met betrekking tot de definitie van klimaatvriendelijke producten en het nodig is vast te stellen voor welke specifieke doelgroepen een beperking van de eiwitname vanuit gezondheidsperspectief niet wenselijk is.

Hiertoe hebben we de volgende 2 actielijnen gedefinieerd (een gedetailleerde uitwerking van alle actielijnen is opgenomen in de bijlagen):

- 0.1 Er is behoefte aan een heldere definitie van klimaatvriendelijke producten. Partijen zullen in 2019 de ontwikkelingen aangaande de definiëring van klimaatvriendelijk producten monitoren, waar nodig beïnvloeden en de uitkomsten delen zodra deze bekend worden.
- 0.2 Specifieke duiding van bevolkingsgroepen waarvoor een beperking van de eiwitname niet wenselijk is. Het voedingscentrum zal in 2019 nader detailleren voor welke bevolkingsgroepen een eiwitreductie van 10-15% vanuit gezondheidsperspectief niet wenselijk is. Tevens zal het de gezondheidsraad duiden hoe een eventuele eiwitreductie in de voedselname dient plaats te vinden vanuit een gewenst volksgezondheidsperspectief.

Voor het invulling geven aan de opgave zijn de volgende vier werkgebieden onderkend.

1. Voedselverspilling reduceren in de gehele keten
2. Ontwikkelen Carbon Footprint (CFP) als monitoring- en vergelijking instrument
3. Gedragsverandering
4. Klimaatvriendelijke verdienmodellen voor de gehele keten

1. Voedselverspilling reduceren in de gehele keten

Klimaatbeleid en Circulaire Economie komen samen bij de aanpak van voedselverspilling en de eiwittransitie, zoals verwoord in de Transitieagenda Biomassa en Voedsel. De Taskforce Circulaire Economy in Food, inmiddels omgedoopt tot "Samen tegen voedselverspilling", is het platform dat alle partijen in de voedselketen bundelt en er naar streeft om de voedselverspilling in de gehele voedselketen in Nederland in 2030 te halveren ten opzichte van 2015.² Door het monitoren en aanpakken van voedselverspilling bij zoveel mogelijk bedrijven en consumenten zijn we in staat om deze reductie van CO₂ uitstoot inzichtelijk te maken.

De ladder van Moerman is leidend voor alle inspanningen. Inspanningen vinden plaats op micro-, meso- en macroniveau (huishoudens, bedrijven, instellingen, ketens en samenwerkingsverbanden).

¹ overgenomen uit bijdrage LB&LG VHKA 10-7-2018

² Bron: Transitie-agenda Circulaire Economie – Biomassa en Voedsel, 2018.

De inspanningen betreffen:

- Het beter implementeren van bestaande oplossingen voor voedselverspilling, het ontwikkelen en keten breed toepassen van nieuwe oplossingen, het stimuleren van samenwerking en het experimenteren met nieuwe samenwerkingsvormen;
- Kwantitatief monitoren van de voortgang in het verminderen van de verspilling;
- Samenwerken aan duurzame gedragsverandering bij de consument via campagnes, acties en 'living labs' bij o.a. gemeentes en in regio's.
- Wegnemen van belemmeringen en initiëren en stimuleren van wetgeving en instrumentarium die bijdragen aan vermindering van de verspilling.

Ter ondersteuning van "Samen tegen Voedselverspilling" zijn de volgende actielijnen overeen gekomen

- 1.1 Partijen onderschrijven "Samen tegen Voedselverspilling" en zorgen ervoor dat 80% van hun leden binnen 5 jaar actief deelnemen aan de aanpak tegen voedselverspilling volgens de aanpak van "Samen tegen Voedselverspilling"
- 1.2 De overheid neemt deel als voedselafnemer (via de bedrijfscatering) en treedt op als (mede-)financier en draagt bij aan kleinschaliger initiatieven. Waar nodig spant zij zich in om te komen tot bijstelling van regelgeving die voedselverspilling onnodig bevordert – dan wel het bestrijden ervan onnodig bemoeilijkt. Gemeenten streven ernaar om in zoveel mogelijk gemeenten en/of regio's living labs te realiseren om maatschappelijke coalities te bouwen om voedselverspilling tegen te gaan.
- 1.3 Betrokken werkgroepleden zullen in 2019 input leveren aan de TF Herijking Afvalstoffen om te komen tot verdere verwaarding van reststromen en bijproducten in de keten

2. Carbon footprint inzichtelijk maken op bedrijfs-en/of sectorniveau per productgroep.

De Europese Commissie heeft een standaardmethode ontwikkeld om milieuprestaties van producten te meten en te communiceren. Deze methode wordt Product Environmental Footprint (PEF) genoemd. Het is een raamwerk van eisen en principes om de milieu-impact van producten te bepalen. De Europese Commissie kan op basis hiervan in de toekomst verplichten de PEF methodiek toe te passen en mogelijk een PEF label ontwikkelen. Dit biedt kansen om de milieuprestaties van een product te verbeteren wat tot uiting komt in betere score op het PEF-label. Momenteel wordt er gewerkt aan Product Environmental Footprint Category Rules (PEFCR). Voor de volgende categorieën zijn deze regels al vastgesteld: bier, zuivel, diervoeder, vlees, olijfolie, bronwater, pasta en wijn. Vis en koffie zijn nog in ontwikkeling. Daarnaast heeft de EC datasets ontwikkeld om de uitvoering van PEFCRs te ondersteunen. Er is bijvoorbeeld een zeer uitgebreide dataset ontwikkeld voor diervoedergrondstoffen maar ook meer algemene data sets voor energieproductie/gebruik en transport. (http://ec.europa.eu/environment/eussd/smgp/ef_pilots.htm)

Deze methode kan gebruikt worden als monitoring- en vergelijking instrument op ketenniveau.

Voor de overige productgroepen zijn standaardprotocollen beschikbaar om de levenscyclusanalyse van producten te bepalen maar die zijn niet specifiek voor voeding: ISO 14040 & ISO 14067, PAS2050, ILCD handbook, en WRI/WBCSD GHG Protocol. Wat nog ontbreekt is een voedingsmiddelen brede methodiek, maar de Agri-footprint is daar een goede aanzet voor. Het Europese PEFCR guidelines 6.3 document geeft hiervoor ook een goed vertrekpunt maar de formele vaststelling naar veel productgroepen ontbreekt nog.

De volgende actielijnen zijn overeengekomen.

- 2.1 Bedrijven in de productieketen dragen bij aan de ontwikkeling van nieuwe PEFCRs voor categorieën waar deze regels nog niet voor beschikbaar zijn. Onderzoek is nodig naar de wijze waarop de sectoren en individuele bedrijven, zodanig gefaciliteerd kunnen worden dat zij hun CFP, zowel op productgroep niveau, als voor individuele producten zelf kunnen berekenen en zich daarmee kunnen onderscheiden in de markt. *Indien beschikbaar en eenvoudig toe te passen, wordt door producenten al dan niet via branches, deze Europese standaard voor 2025 geïmplementeerd.*
- 2.2 De bedrijven maken de carbon footprint van hun producten al dan niet via branches publiek inzichtelijk en verlagen de CFP van hun productieketen stapsgewijs en leggen aan hun klanten en stakeholders uit welke maatregelen zij genomen hebben om meer klimaatvriendelijke producten aan te bieden.
- 2.3 Bedrijven houden vanaf 2019 bij productontwikkeling rekening met het verlagen van de CFP van producten.
- 2.4 Supermarkten stimuleren klimaatvriendelijke producten in de winkel, door deze als 'gemakkelijkste én normaalste keuze' voor consumenten te positioneren. In het bijzonder dragen zij bij aan de eiwittransitie en de consument te verleiden meer plantaardige eiwitten (60%) ten opzichte van dierlijke producten (40%) te consumeren en producten uit de Schijf van vijf conform het preventie-akkoord. Zij vervullen tevens een actieve rol in Alliantie Verduurzaming voedsel, incl. implementatie en monitoring.

3. Gedragsverandering

Partijen zijn van mening dat klimaatvriendelijke consumptie van burgers een gedragsverandering vraagt met lange adem: minder voedselverspilling, meer consumptie in Nederland van groenten, fruit en plantaardige eiwitten (van 60:40 naar 40:60% volgens het grondstoffenakkoord) en een hoger aandeel consumptie van producten met een lage carbon footprint (met name minder vlees, zuivel en (alcoholische) dranken). In 2019 wordt een publicatie verwacht waarbij de duurzaamheid/CO2 footprint van allerlei typen eiwitten (plantaardig/dierlijk) worden gecategoriseerd¹. Dit voortschrijdend inzicht kan nuttig zijn om eiwitten daadwerkelijk op hun footprint te rangschikken, anders dat alleen dierlijk versus plantaardig. Verder bevelen we aan om vermindering van consumptie in de volle breedte van consumptie te positioneren, niet alleen in voeding.

Vooraf voor het verminderen van de verspilling op consumentenniveau zijn gedragsveranderingsstrategieën kansrijk³. Beter inzicht in de effectiviteit van strategieën moet verkregen worden door onderzoek samen te laten gaan met campagnes en andere interventies mede gericht op consuminderen in het algemeen.

Het terrein van gedragsbeïnvloeding op het gebied van duurzamere keuzes voor consumenten is sterk in ontwikkeling. Op dit gebied zijn tientallen interventies bekend. De klimaattafel vindt het belangrijk dat alle goed beschreven interventies centraal toegankelijk zijn in een database, bij voorkeur de database van het Centrum Gezond Leven (CGL) van het RIVM. In het geval van klimaatimpact gaat het om interventies gericht op meerdere gedragingen die aan het probleem bijdragen, zoals overconsumptie, voedselverspilling en hoge consumptie van klimaatvriendelijke producten.

De klimaattafel ziet kansen als de gewenste gedragsveranderingen, zoals hieronder weergegeven, in onderlinge samenhang worden nagestreefd, mede om te vermijden dat verwarring ontstaat bij consumenten:

- gezondheid, conform de Schijf van Vijf en gebaseerd op de adviezen van de Gezondheidsraad en volgens de doelstellingen op het gebied van het terugdringen van overgewicht, zoals benoemd in het Preventieakkoord⁴
- consuminderen in het algemeen en van klimaatvriendelijke producten in het bijzonder (niet beperkt tot voedingsmiddelenproducten)
- voedselverspilling
- minder eiwitinname voor die bevolkingsgroepen waarvoor dit relevant is
- meer consumptie in Nederland van groenten en fruit en lager aandeel consumptie van producten met een hoge carbon footprint

Een samenhang in gedragsinterventies moet worden geborgd in nauwe samenwerking met “Samen tegen voedselverspilling” en de relevante partners van het preventie akkoord. Daarnaast kan regionale participatie van overheden leiden tot versnellingen van gedragsveranderingen via (de communicatie over) experimenten, living labs, etc.

De volgende acties zijn overeengekomen:

- 3.1 Alle goed beschreven interventies moeten centraal toegankelijk zijn in een database va 2021, bij voorkeur de database van het Centrum Gezond Leven (CGL) van het RIVM.
- 3.2 Er moeten gedegen gedragsanalyses van deelgedragingen van klimaatvriendelijker eten uitgevoerd worden, om de keuze voor interventies te onderbouwen en de witte vlekken aan interventies in kaart te brengen. Overheden en instellingen, verenigd in Samen tegen Voedselverspilling, maken het financieel en organisatorisch mogelijk dat hun duurzaamheidsinterventies voorafgegaan zijn aan door een gedragstoets, en gevolgd zij door een evaluatie. In het bijzonder bij de opzet van pilots, die per definitie bedoeld zijn om interventies uit te proberen, zien partijen toe op evaluatieve begeleiding via een gedegen onderzoek. Bij deze interventie dient er een dwarsverband gelegd te worden met werkgroep innovatie KIA (Onderzoek gedrag)
- 3.3 Coördineren van gedragsverandering ten behoeve het klimaat, de voedselverspilling en het preventie akkoord
Een eenduidige berichtgeving naar consumenten zal cruciaal zijn om gedragsverandering tot stand te brengen. Daardoor is het noodzakelijk dat er regelmatige afstemming plaatst vindt tussen de partijen die instaan voor de gedragsverandering ten behoeve van: voedselverspilling, het preventieakkoord en het klimaatakkoord. De VNG kan een rol spelen om ook bij de regionale initiatieven in te staan voor een eenduidige “message” aan de consumenten.
- 3.4 De overheid neemt via haar inkoopbeleid deel als voedselafnemer (via o.a. de bedrijfs catering) en formuleert daarbij doelen en actieplannen om klimaatvriendelijker voedsel in te kopen.
- 3.5 Maatschappelijke initiatieven elkaar laten versterken voor meer impact op klimaat en gezonder voedsel

³ Voor een overzicht van recent onderzoek in Nederland, zie <https://scienceworks.nl/wp-content/uploads/2016/06/Evelien-van-de-Veer.pdf>

⁴ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gezondheid-en-preventie/nationaal-preventieakkoord>

4. Verdienmodellen klimaatvriendelijke producten

'De toekomstperspectieven van de sterk op exportgerichte Nederlandse agrofood sector liggen meer en meer in het vinden, bedienen en verder uitbouwen van marktsegmenten die niet alleen veel belang hechten aan kwaliteit en gezondheid, maar met name ook bovengemiddeld aan het milieu, duurzaamheid en circulariteit, inclusief een hoog niveau van dierenwelzijn. Belangrijk zijn het stimuleren van een veranderende productbeleving en het vermarkten van innovatieve producten als onderscheidende merken, met perspectief op economische meerwaarde voor alle delen van de keten, zonder aan concurrentiekracht in te boeten.'⁵

Keten partijen, waaronder agrariërs, moeten vandaag vaak maatregelen doorvoeren die wel kostenverhogend zijn, maar die niet terugverdiend worden of anderszins gecompenseerd.

'De markt' waaraan voedselproducerende ketens leveren is heel divers, internationaal en gesegmenteerd. Waar de ene groep consumenten bereid is de meerwaarde te betalen voor klimaat neutralere producten, zullen de andere groepen dat wellicht niet willen of kunnen doen.

De agrarische sector in het algemeen en de veehouderij in het bijzonder staan voor de taak om integraal duurzaam te zijn. Dat betekent dat naast het voldoen aan de klimaatdoelstelling ook aspecten spelen als een verantwoord gebruik van pesticide, bestrijdingsmiddelen en antibiotica; verder gaat het om biodiversiteit; de gezondheid van mens en dier en het aspect van het dierenwelzijn. Sommige issues staan op gespannen voet met elkaar. Zo kunnen maatschappelijke waarden rond het welzijn van dieren tegenovergesteld werken op de normen voor CO₂-reductie.

De huidige markt is in te delen in vier types met elk hun eigen dynamiek (open versus gesloten en exclusief versus mainstream). Deze worden ook wel genoemd; de volume markt (bulk), de gesloten keten, de exclusieve keten en de niche markt. Voor al deze markttypen zijn andere oplossingen te bedenken om tot klimaatvriendelijke ketens te komen. Diverse structurele veranderingen om de Carbon Footprint te verlagen zijn reeds in gang gezet.

De grootste stappen in relatie tot klimaat lijken gemaakt te kunnen worden in nichemarkten en exclusieve ketens. Deze zijn weliswaar kleiner in volume, maar leiden tot meer onderscheidend vermogen en betere verwaarding. Voorbeeld zijn 'Local for local' concepten. Door de betrokkenheid van lokale overheden kan gestimuleerd worden om met elkaar maximale synergie te behalen uit lopende en toekomstige initiatieven.

Een grotere omschakeling vindt plaats door gesloten ketens te laten groeien ten opzichte van de volume markt. De voorbeelden hiervan zijn keurmerk "Beter leven", het Varken van Morgen en de duurzamere kipconcepten bij de grotere retailers. Daarnaast is in de volumemarkten nog substantiële energie-efficiency te behalen.

De voorgenomen implementatie van het wetsvoorstel "Ruimte voor Duurzaamheidsinitiatieven" en een stevigere bevoegdheid van Producten- en Branche-Organisaties om collectieve afspraken te kunnen maken zijn belangrijke vertrekpunten voor de toekomstige ontwikkelingen.

De werkgroep stelt voor om de strategische positie voor (Nederlandse) agrofoodketens in de (internationale) markt te onderschrijven en stelt de onderstaande acties voor. De acties teneinde te komen tot goed inzicht in de CFP van ketens (paragraaf 2) is belangrijke basisinformatie.

- 4.1 Voor de 4 te onderscheiden markttypen zijn specifieke actie-lijnen met de betrokken partijen op te stellen, die gestructureerd kunnen leiden tot klimaatvriendelijke verdienenmodellen. Er moet geleerd worden van de initiatieven die er al lopen. Vaak kleinschalige en regionaal, deze hebben om volwassen te worden, meestal een startsubsidie nodig. Voorts zal in nauwe samenwerking met de betrokken ketenpartners gesproken moeten worden hoe gezamenlijk tot verdienenmodellen gekomen kan worden gebaseerd op, door consumenten gewaardeerde klimaatvriendelijke producten. Advies ondersteuning is hierbij wenselijk. (Groepen van) ondernemers die ideeën hebben kunnen hiertoe initiatieven nemen. Daarnaast is het cruciaal om gestructureerd inzicht te verkrijgen in potentiële mogelijkheden met ketenpartners en overheden. Het wetsvoorstel "Ruimte voor duurzaamheidsinitiatieven" en de toekomstige bevoegdheden van Producenten- en Branche-organisaties zijn hierbij uitgangspunten.
- 4.2 Inzetten van financiële prikkels met bestaande en goed werkende instrumenten als MIA, EIA en Vamil (en deze actualiseren op CFP reductie) en koppelen van deze instrumenten aan maatlaten of andere keurmerken.
- 4.3 De werkgroepleden is gevraagd om initiatieven, die beantwoorden aan een verbetering van de verdienenmodellen van klimaatvriendelijke producten en bijdragen aan een gezonder voedingspatroon, te ondersteunen. Enkele recente initiatieven:
 - De Nieuwe Boerenfamilie", een initiatief van KEK, NAJK en LTO Nederland
 - Korte Ketens in het Liemers Landschap
 - Het initiatief voor het platform "Culinaire Chefs" van KEK, SFYN en NAJK
 - Het initiatief van de 'Keuken van de Lage Landen' | 'Low Food' door KEK, NAJK en SFYN
 - Het initiatief Restaurants van Morgen door Natuur & Milieu en gemeenten in regio Food Valley.
 - Dutch Cuisine

⁵ Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) 'Winstgevend welzijn' 2012

5. Afspraken- Actielijnen

Actielijn 0.1: Definitie Klimaatvriendelijke producten

0.1	Gebruik van andere indicatoren naast kooldioxide: in beeld brengen van de EU definitie en de ontwikkelingen
Wat	<p>Er is een breed scala aan indicatoren beschikbaar om de duurzaamheid van levensmiddelen te beoordelen. Gezien de klimaatdoelstellingen zijn broeikasgasemissies (kooldioxide, methaan en lachgas uitgedrukt in CO₂-equivalenten) een essentiële indicator. Het is belangrijk om ook naar andere indicatoren te kijken om ongewenste afwentelingen te voorkomen. De Transitie-agenda circulaire economie adviseert om de voetafdruk te meten in landgebruik, broeikasgas-uitstoot en stikstofverliezen. De meeste onderzoeken naar de milieu-impact van voedselconsumptie gaan over broeikasgassen en landgebruik. Dat blijken ook goede representatieve indicatoren, die goed correleren met andere indicatoren zoals energiegebruik en watergebruik. Het advies uit deze overzichtsstudie geeft aan dat in de toekomst het wenselijk is om ook een indicator op stikstof en fosfor efficiëntie van voedingsmiddelen toe te passen (Int J Life Cycle Assess, Van Dooren, 2018). Het PBL gebruikt ook broeikasgassen en landgebruik in de doorrekening van de voorstellen voor de klimaattafel (SER, 2018 KALL fiches voedselconsumptie). Zij kunnen dit aanvullen met N₂O verliezen. Ook het RIVM rekent met broeikasgassen en landgebruik. Additioneel benoemen zij watergebruik, verzuring, vermesting, bodemdegradatie en biodiversiteitsverlies als indicatoren, die vaak specifiek aan bepaalde productgroepen verbonden zijn (vis-biodiversiteit, noten-watergebruik) (Hollander et al. 2016, RIVM Report 2016-0198). De klimaattafel is van mening dat reductie van broeikasgassen niet ten koste mag gaan van dierenwelzijn.</p> <p>Uit het voorgaande blijkt dat er behoefte is aan een heldere definitie van wat onder klimaatvriendelijke producten wordt verstaan. Hier wordt momenteel aan gewerkt in verschillende gremia(FAO, EU). Een EU consensus zou absoluut wenselijk zijn.</p> <p>De ontwikkelingen en acties van vandaag zijn niet afhankelijk van deze definitie. Maar zodra deze zijn uitgekristalliseerd is communicatie hierover gewenst om een eenduidige focus te verkrijgen.</p>
Hoe	Partijen zullen de ontwikkelingen aangaande de definiëring van klimaatvriendelijk producten monitoren, waar nodig beïnvloeden en de uitkomsten delen zodra deze bekend worden.
Wie	<u>Rijksoverheid (LNV)</u> , FNLI, LTO, CBL, AgriNL, Natuur en Milieu, voedingscentrum
Wanneer	2019

Actielijn 0.2: Reductie eiwitinname

0.2	Reductie eiwitinname: verdieping van gewenste ontwikkelrichting
Wat	<p>Voorafgaand aan de instelling van de werkgroep duurzame voedsel consumptie is een aanbeveling gedaan voor een duurzamer eetpatroon: een reductie van de eiwit consumptie van 10-15% in het gemiddelde dieet van de Nederlander, naast een shift naar meer plantaardig eiwit. Dit is vooral gebaseerd op het feit dat consumenten gemiddeld te veel eiwit consumeren.</p> <p>De gemiddelde Nederlander zou überhaupt wat minder moeten eten. Er zijn diverse studies die aantonen dat de hoogte van klimaatbelasting van consumptiepatronen (na vleesgebruik) vooral bepaald wordt door de hoogte van kcal inname. Geslaagde interventies gericht op reductie van overconsumptie hebben ook positief effect op de CO₂ footprint. De reductie van kcal zou vooral moeten zitten in producten die buiten de Schijf van Vijf vallen.</p> <p>Gezien de complexiteit van beïnvloeding van eetgedrag raden wij aan om aan te sluiten bij bestaand beleid gericht op eten volgens de Schijf van Vijf en calorie reductieprogramma's zoals afgesproken in het kader van het preventieakkoord.</p> <p>Zeker is dat een nadere specificering van een beoogde reductie van eiwitinname van 10-15% noodzakelijk is. Vanuit gezondheidsperspectief is dit niet wenselijk voor bijvoorbeeld hele jonge en oudere mensen.</p> <p>Daarnaast dient het mogelijke effect van de vervangers van eiwitten in een eiwit gereduceerd rantsoen te worden bestudeerd op de volksgezondheidseffecten. Een mogelijke vervanging van eiwit door koolhydraten en vet zou mogelijk de problematiek van obesitas kunnen vergroten.</p> <p>Verschillen tussen de broeikasgasemissies in Nederlandse diëten komen enerzijds door het aantal calorieën dat geconsumeerd wordt en anderzijds door de samenstelling van het dieet: vooral diëten met veel vlees, kaas en zuivel, frisfrank en alcoholische dranken hebben een hogere carbon footprint. (Temme et al. 2015)². Kaas en vlees zijn verantwoordelijk voor 40% van de broeikasgasuitstoot en (alcoholische) dranken voor 20%. In lijn hiermee is in het hoofdlijnenakkoord afgesproken dat wordt nagestreefd om de verhouding dierlijke –plantaardige eiwitten in het dieet om te draaien van 60:40 naar 40:60 en een reductie van 10 tot 15% van de totale eiwitinname.</p> <p>In 2019 wordt een publicatie verwacht waarbij de duurzaamheid/CO₂ footprint van allerlei typen eiwitten (plantaardig/dierlijk) worden gecategoriseerd¹. Die gegevens kunnen nuttig zijn om eiwitten daadwerkelijk op hun footprint te rangschikken, anders dat alleen dierlijk versus plantaardig.</p> <p>¹ Persoonlijke communicatie met Prof Dr Pieter van 't Veer ²Temme, E. H., Toxopeus, I. B., Kramer, G. F., Brosens, M. C., Drijvers, J. M., Tyszler, M., & Ocké, M. C. (2015). Greenhouse gas emission of diets in the Netherlands and associations with food, energy and macronutrient intakes. Public health nutrition, 18(13), 2433-2445.</p>
Hoe	<p>Via het voedingscentrum zal nader gedetailleerd worden voor welke bevolkingsgroepen een eiwitreductie van 10-15% vanuit gezondheidsperspectief niet wenselijk is. Tevens zal het Voedingscentrum duiden hoe een eventuele eiwitreductie in de voedselinname dient plaats te vinden vanuit een gewenst volksgezondheidsperspectief.</p> <p>Na voortschrijdend inzicht, alle eerdere gebruikte publicaties met betrekking tot de CFP van eiwitten in ogenschouw nemend, zal worden beoordeeld of op basis van dit voortschrijdend inzicht de doelstellingen van dit klimaatakkoord met betrekking tot eiwitten heroverwogen zouden moeten worden.</p> <p>Mogelijkheden voor additioneel beleid: Portie grootte verkleining is een beproefde methode om inname te reduceren. Wij stellen derhalve voor om horeca, catering, producenten en supermarkten te stimuleren om in menu's, maaltijdboxen en andere producten waar de portie-grootte professioneel wordt bepaald, aan te sturen op kleinere porties en bescheiden eiwit componenten.</p>
Wie	Rijksoverheid (LNV), FNLI , LTO, CBL, COV, Food Hub, Natuur en Milieu, voedingscentrum
Wanneer	2019

Actielijnen - Voedselverspilling reduceren in de gehele keten

1.1	Partijen onderschrijven samen tegen voedselverspilling
Wat	De Stichting Samen tegen voedselverspilling, spin-off van de Taskforce Circular Economy in Food, is het platform dat alle partijen in de voedselketen bundelt, dat daarmee de samenwerking organiseert en inspanningen op micro-, meso- en macroniveau ondersteunt.
Hoe	<p>80% van de leden van de organisaties uit de werkgroep nemen binnen 5 jaar actief deel aan de aanpak tegen voedselverspilling volgens de aanpak van de stichting tegen voedselverspilling</p> <ul style="list-style-type: none"> – Vertegenwoordigende organisaties (zoals FNLI, CBL, VNG, alle partijen noemen) spannen zich in om binnen 5 jaar tijd 80% van hun leden actief deel te laten nemen aan de aanpak tegen voedselverspilling volgens de aanpak van de stichting (monitoren, aanpakken, communiceren). Deelnemers stellen hun streefdoelen actieplan op. – Actief deelnemen is: monitoren van de voedselverspilling; de voedselverspilling tussen 2015 en 2030 met minstens 50% verminderen; en de behaalde successen delen met andere deelnemers – opdat vooral de deelnemers die (nog) onvoldoende verbetermogelijkheden zien op weg te helpen. <p>Consumenten campagne samen tegen voedselverspilling zal gecoördineerd worden door het Voedingscentrum.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Campagne voor huishoudens : start maart 2019 met meerdere flights, tussentijdse afronding eind 2019. Doorzet in de jaren erna indien budget beschikbaar komt - Voedselverspilling bij bedrijven (voedselverspillingsjagers) – start maart 2019 en tussentijdse afronding eind 2019. Doorzet in de jaren erna indien budget beschikbaar komt <p>KHN en Veneca zullen benaderd worden om ook hun leden actief te laten deelnemen aan de aanpak tegen voedselverspilling.</p> <p>Partijen (per sector en gemeenten) nemen ieder op hun eigen manier deel aan de consumentencampagne Samen tegen Voedselverspilling door gebruik te maken van de toolbox, en de middelen in te zetten richting hun klanten (consumenten) en inwoners.</p>
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK), VNG, FNLI, LTO, CBL, FNLI, NZO, COV, AgriNL, Rabobank, KEK, Natuur en Milieu
Wanneer	2019 -2023

1.2	Inspanningen overheid:
Wat	Ondersteuning en financiering additioneel aan “samen tegen voedselverspilling”
Hoe	<p>De rijksoverheid:</p> <ul style="list-style-type: none"> – neemt deel als voedselafnemer (via de bedrijfscatering) en formuleert net als andere leden daarbij doelen en actieplannen. Werkt samen met cateraars die voedselverspilling verminderen. – treedt op als (mede-)financier voor met name de monitoringsinspanningen, de vouchers, toolontwikkeling en de campagne a 7 miljoen € voor de periode 2017-2020'. Additioneel aan deze financiering is de rijksoverheid ook bereid bij te dragen aan kleinschaliger initiatieven, zoals voorlichting met lokale spelers/ living labs en aanpak bij bedrijven via “vouchers”. <p>De extra kosten voor dit schepje er bovenop bedragen 1 miljoen € uit klimaatenvolp in 2019</p> <ul style="list-style-type: none"> – spant zich in om te komen tot bijstelling van regelgeving die voedselverspilling onnodig bevordert – dan wel bestrijden ervan onnodig bemoeilijkt. <p>Gemeenten streven ernaar om in zoveel mogelijk gemeenten en/of regio living labs te realiseren om maatschappelijke coalities te bouwen om voedselverspilling tegen te gaan. Daarbij starten we in ieder geval met de regio FoodValley met de bedoeling dit uit te bouwen naar meerdere gemeenten/regio's.”</p>
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK) , VNG o.a. regio food valley
Wanneer	2019-2020

1.3	Verder verwaarden reststromen en bijproducten in de keten.
Wat	TF Herijking Afvalstoffen werkt samen met “Samen tegen Voedselverspilling” de juridische belemmeringen vanuit de regelgeving uit, kaart deze aan en zoekt oplossingen samen met de overheden.
Hoe	Betrokken werkgroepleden dienen input te leveren aan de TF herijking afvalstoffen.
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK, I&W), <u>FNLI</u> , LTO
Wanneer	2019

Actielijnen Carbon footprint inzichtelijk maken op bedrijfs-en/of sectorniveau per productgroep

2.1	Bedrijven in de productieketen berekenen hun carbon footprint op productgroep niveau op basis van PEFCR: meten is weten!
Wat	<p>De Europese Commissie heeft een standaardmethode ontwikkeld om milieuprestaties van producten te meten en te communiceren. Deze methode wordt Product Environmental Footprint (PEF) genoemd. Het is een raamwerk van eisen en principes om de milieu-impact van producten te bepalen. De Europese Commissie kan op basis hiervan in de toekomst verplichten de PEF methodiek toe te passen en mogelijk een PEF label ontwikkelen. Dit biedt kansen om de milieuprestaties van een product te verbeteren en wat tot uiting komt in betere score op het PEF-label. Momenteel wordt er gewerkt aan Product Environmental Footprint Category Rules (PEFCR). Voor de volgende categorieën zijn deze regels al vastgesteld: bier, zuivel, diervoeder, vlees, olijfolie, bronwater, pasta en wijn. Vis en koffie zijn nog in ontwikkeling. Daarnaast heeft de EC datasets ontwikkeld om de uitvoering van PEFCRs te ondersteunen. Er is bijvoorbeeld een zeer uitgebreide dataset ontwikkeld voor diervoedergrondstoffen maar ook meer algemene data sets voor energieproductie/gebruik en transport. (http://ec.europa.eu/environment/eusssd/smgp/ef_pilots.htm)</p> <p>Deze methode kan gebruikt worden als monitoring- en vergelijking instrument op ketenniveau. Voor de overige productgroepen zijn standaardprotocollen beschikbaar om de levenscyclusanalyse van producten te bepalen maar die zijn niet specifiek voor voeding: ISO 14040 & ISO 14067, PAS2050, ILCD handbook, en WRI/WBCSD GHG Protocol. Wat nog ontbreekt is een voedingsmiddelen brede methodiek, maar de Agri-footprint is daar een goede aanzet voor. Het Europese PEFCR guidelines 6.3 document geeft hiervoor ook een goed vertrekpunt maar de formele vaststelling naar veel productgroepen ontbreekt nog.</p>
Hoe	<p>Bedrijven in de productieketen berekenen hun carbon footprint op productgroepniveau op basis van PEFCR. In de overige categorieën gebruiken partijen een van de andere standaardprotocollen, om hun LCA's in een later stadium met de PEFCR te kunnen integreren. Bedrijven dragen bij aan de ontwikkeling van nieuwe PEFCRs voor categorieën waar deze regels nog niet voor beschikbaar zijn.</p> <p>Onderzoek is nodig naar de wijze waarop de sectoren en individuele bedrijven, zodanig gefaciliteerd kunnen worden dat zij hun CFP, zowel op productgroep niveau, als voor individuele producten zelf kunnen berekenen en zich daarmee kunnen onderscheiden in de markt.</p> <p>Een indicatie voor de kosten voor centrale coördinatie en support voor het komen tot CFP's per productgroep in de diverse ketens: Bij navraag naar een globale berekening geeft WUR aan: initiële kosten 1,5 mio € en jaarlijkse kosten voor beheer en onderhoud 100k € tot 200k € per jaar.</p> <p>Dit is gebaseerd op onderstaande route Dierlijke sectoren Als er altijd eenzelfde uitkomst als CFP op een verpakking wordt weergegeven, gaat dat de sector niet vooruithelpen (stel al het varkensvlees heeft altijd 5 kg/co2 als cijfer). Om de sector te stimuleren nieuwe duurzame innovaties toe te passen en de verduurzaming te integreren in de agrarische sector is het van cruciaal belang dat individuele verbeteringen kunnen worden meegenomen.</p> <p>Volgens de Europese regels, zoals vastgelegd in de PEFCR kun je vooruitgang ten opzichte van een (sector)gemiddelde alleen rapporteren, wanneer er primaire data wordt gebruikt van het betreffende ketenonderdeel. Het is dus van cruciaal belang dat er een platform komt waar de data van de gehele keten worden verzameld en uitgewisseld.</p> <p>Er is veel data beschikbaar in de keten: mengvoer wordt voor de melkveehouderij al gedetailleerd geregistreerd, voor de varkenshouderij is dat slechts een kleine stap; veel bedrijven hebben een gedetailleerde boekhouding waarmee voergebruik en groei (= verkoop levende dieren) en overige zaken geregistreerd worden.</p> <p>Bij de intensieve sectoren (varken, kalf en pluimvee) gaat het om een footprint berekening per diersoort voor verschillende houderijsystemen. Daarin zijn een aantal variabelen worden opgegeven, zoals o.a. het veevoer, voerconversie, de mestverwerking.</p> <p>Voor de rundveehouderij is complexer, maar de zuivelsector heeft al de KringloopWijzer met de klimaatmodule. Daar is al een verdeelsleutel voor de emissies naar melk en verkoop van levend gewicht. Daarin zal nog een verdeelsleutel voor verkoop van dieren voor de slacht (uitstoot vee) en kalveren (voor vleesproductie) moeten komen.</p> <p>Blijft alleen het niet zuivel gerelateerde rundvee over. Dat is 6% van het NL rundvee. Hiervoor kan per</p>

	<p>houderijsoort een model worden opgemaakt. De rekenwijze kan grotendeels worden gebaseerd op die van de Kringloopwijzer voor melkvee.</p> <p>Op basis van zo'n platform met informatiewisseling kunnen bedrijven zelf met enige inzet tot een eigen berekening komen waarbij de onderscheidende duurzaamheidsaspecten kunnen worden afgezet tegen een benchmark.</p> <p>Plantaardige sectoren De plantaardige sectoren zijn minder complex dan de dierlijke sectoren. De berekeningswijze voor deze producten bestaat al, aangezien veel akkerbouwproducten geheel of gedeeltelijk als veevoer worden ingezet. Het instrument FeedPrint voorziet daarin. Ook voor de groentegewassen is al veel bekend in de AgriFootPrint. FeedPrint en Agrifootprint gebruiken exact dezelfde rekenwijze en gebruiken over en weer elkaars data.</p>
Wie	FNLI, LTO, CBL, <u>COV</u> , AgriNL
Wanneer	Afronding uiterlijk in 2025

2.2	De bedrijven maken de carbon footprint van hun producten publiek inzichtelijk, en verlagen de carbon footprint van hun productieketen stapsgewijs
Wat	De bedrijven maken de carbon footprint van hun productgroepen, al dan niet via branches, publiek inzichtelijk en verlagen de carbon footprint van hun productieketen stapsgewijs en leggen aan hun klanten en stakeholders uit welke maatregelen zij genomen hebben om meer klimaatvriendelijke producten aan te bieden.
Hoe	Met behulp van methode uit 2.1
Wie	<u>FNLI</u> , LTO, CBL, FNLI, COV, AgriNL
Wanneer	Ten laatste in 2025

2.3	Producenten houden bij productontwikkeling rekening met het verlagen van de CFP van producten.
Wat	Producenten bevorderen productontwikkelingen die klimaatvriendelijker varianten genereren.
Hoe	Bedrijven nemen de CFP van het eindproduct mee als een criterium in haar R&D processen. Met name de perceptie en beleving van CO2 armere producten zal bepalend zijn of de volumes zullen toenemen ten koste van minder CO2 vriendelijke varianten.
Wie	LTO, CBL, <u>FNLI</u> , NZO, COV, AgriNL
Wanneer	Vanaf 2019

2.4	Supermarkten stimuleren klimaatvriendelijke producten in de winkel. In het bijzonder dragen zij bij aan de eiwittransitie en de consument te verleiden meer plantaardige eiwitten (60%) ten opzichte van dierlijke producten (40%) te consumeren en producten uit de Schijf van vijf conform het preventie-akkoord.
Hoe	<p>Klimaatvriendelijkere producten als 'gemakkelijkste én normaalste keuze' voor consumenten te positioneren door gebruik te maken van de voedselomgeving</p> <p>Bij een eenduidige definitie van klimaatvriendelijke producten zal het CBL aangeven met welk percentage de groei in 2030 vergroot kan zijn.</p> <p>Actieve rol in Alliantie Verduurzaming voedsel, incl. implementatie en monitoring.</p>
Wie	<u>CBL</u>
Wanneer	Voor 2030

Actielijnen Gedragsverandering

3.1	Alle goed beschreven interventies moeten centraal toegankelijk zijn in een database
Wat	Vooraf voor het verminderen van de verspilling op consumentenniveau zijn gedragsveranderingsstrategieën kansrijk. Beter inzicht in de effectiviteit van strategieën moet verkregen worden door onderzoek <i>samen te laten gaan</i> met campagnes en andere interventies. Het terrein van gedragsbeïnvloeding op het gebied van duurzame keuzes voor consumenten is sterk in ontwikkeling. Op dit gebied zijn tientallen interventies bekend. De klimaat Tafel vindt het belangrijk dat alle goed beschreven interventies centraal toegankelijk zijn in een database, bij voorkeur de database van het Centrum Gezond Leven (CGL) van het RIVM. In het geval van klimaatimpact gaat het om interventies gericht op meerdere gedragingen die aan het probleem bijdragen, zoals overconsumptie, voedselverspilling en hoge consumptie van (overwegend dierlijke) eiwitten. Door de kwaliteitstoets en de bekendheid die opname in de CGL-database met zich mee brengt, kunnen steeds gedegener keuzes voor interventies gemaakt worden.
Hoe	Inbrengen van interventies bij CGL Een jaarlijks budget van circa 150.000€ lijkt aangewezen voor het onderhoud van de database, het toegankelijk maken en het screenen / kwalitatief beoordelen van de nieuw op te nemen interventies.
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK) - VNG - FNLI - CBL - (Food Hub) - N&M - <u>Voedingscentrum</u>
Wanneer	Operationeel vanaf 2021

3.2	Er moeten gedegen gedragsanalyses van deelgedragingen van klimaatvriendelijker eten uitgevoerd worden om de keuze voor interventies te onderbouwen.
Wat	Er moeten gedegen gedragsanalyses van deelgedragingen van klimaatvriendelijker eten uitgevoerd worden om de keuze voor interventies te onderbouwen en de witte vlekken aan interventies in kaart te brengen. Dit kan gedaan worden met behulp van de RLI gedragstoets door gedragswetenschappers van het kennisnetwerk van het Voedingscentrum.
Hoe	Overheden en instellingen, zoals verenigd in het initiatief Samen tegen Voedselverspilling, maken het financieel en organisatorisch mogelijk dat hun duurzaamheidsinterventies voorafgegaan zijn aan door een gedragstoets, en gevolgd zij door een evaluatie. De resultaten worden, na documentatie en beoordeling ervan door deskundigen, aangeleverd bij de database van het CGL. <ul style="list-style-type: none"> • In het bijzonder bij de opzet van pilots, die per definitie bedoeld zijn om interventies uit te proberen, zien partijen toe op evaluatieve begeleiding via een gedegen onderzoek. • Bedrijven en instellingen maken bij duurzaamheidsinterventies die reeds ontsloten zijn in de database actief gebruik van de al beschikbare kennis. <p>Budget: PM €, er dient hier een dwarsverband gelegd te worden met werkgroep innovatie KIA (Onderzoek gedrag)</p>
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK) - VNG - FNLI - CBL - (Food Hub) - N&M - <u>Voedingscentrum</u>
Wanneer	Vanaf 2019

3.3	Coördineren van gedragsverandering ten behoeve het klimaat, de voedselverspilling en het preventie akkoord
Wat	Een eenduidige berichtgeving naar consumenten zal cruciaal zijn om gedragsverandering tot stand te brengen. Daardoor is het noodzakelijk dat er regelmatige afstemming plaats vindt tussen de partijen die instaan voor de gedragsverandering ten behoeve van: <ul style="list-style-type: none"> - de voedselverspilling - het preventieakkoord - het klimaatakkoord

Hoe	Indien alle partijen minimaal gebruik maken van de database zoals beschreven in actielijn 3.1 en onderling hun campagnes afstemmen wordt verwarring richting de consument uitgesloten. De VNG kan een rol spelen om ook bij de regionale initiatieven in te staan voor een eenduidige "message" aan de consumenten. Budget om gedragsverandering te ondersteunen, indien gekozen wordt voor landelijke campagnes zoals Nix18, 10mln € / jaar
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK) - Stichting "Samen voor Voedselverspilling" - VNG - FNLI - CBL - (Food Hub) - N&M - <u>het voedingscentrum</u> - de partijen van het Preventie akkoord
Wanneer	Vanaf 2019

3.4	Inkoopbeleid overheid als launching customer/ vliegwiel
Hoe	Neemt deel als voedselafnemer (via o.a. de bedrijfscatering) en formuleert daarbij doelen en actieplannen om klimaatvriendelijker voedsel in te kopen.
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK)
Wanneer	Vanaf 2019

3.5	Maatschappelijke initiatieven elkaar laten versterken voor meer impact op klimaat en gezonder voedsel: zoals Circulair Chefs , De Keuken van de Lage Landen , Dutch cuisine, e.a.
Wat	Deze projecten worden uitgebreid beschreven bij verdienmodellen in 4.3, dragen ook bij aan gedragsverandering evenals de effecten van het te realiseren World Food Center in FoodValley , omdat in het WFC met de consument centraal gewerkt wordt aan duurzaam en gezond voedsel."
Hoe	ook monitoren van footprint en gezondheidsdata bij deze voorbeeld projecten
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK), <u>VNG</u> , Rabobank, (Food Hub), Natuur en Milieu, Voedingscentrum
Wanneer	Vanaf 2019

Actielijnen Klimaatvriendelijke Verdienmodellen

4.1	Ontwikkelen en implementeren actie-lijnen voor de 4 markttypes
Wat	Voor de 4 te onderscheiden markttypen (volume / gesloten / exclusieve keten / niche) zijn specifieke actie-lijnen met de betrokken partijen op te stellen die gestructureerd kunnen leiden tot klimaatvriendelijke verdienmodellen.
Hoe	<p>In ieder geval moet geleerd worden van de initiatieven die er al lopen. Vaak is er namelijk al sprake van kleinschalige en regionale initiatieven. Deze hebben, om volwassen te worden, meestal een startsubsidie nodig. Momenteel gebeurt dat veelal via POP3, EFRA, provincie, gemeente, e.a..</p> <p>Maar voorts zal in nauwe samenwerking met de betrokken ketenpartners gesproken moeten worden hoe gezamenlijk tot verdienmodellen gekomen kan worden gebaseerd op, door consumenten gewaardeerde klimaatvriendelijke producten.</p> <p>Ondernemers of groepen van ondernemers die ideeën hebben kunnen hiertoe initiatieven nemen. Maar daarnaast is het cruciaal om gestructureerd inzicht te verkrijgen in potentiële mogelijkheden met ketenpartners en overheden. Het wetsvoorstel "Ruimte voor duurzaamheidsinitiatieven" en de toekomstige bevoegdheden van Producenten- en Branche-organisaties zijn hierbij uitgangspunten.</p> <p>Budget : € 450.000 voor extern advies om te komen tot nieuwe verdienmodellen in de 4 marktsegmenten</p> <ul style="list-style-type: none"> - uit te voeren door Wageningen Economic Research onder voorwaarde van samenwerking met partijen als EFMI en/of Erasmus Universiteit Rotterdam - verkenning naar mogelijke verdienmodellen in de vier marktsegmenten - inventarisatie huidige (aanzetten tot) verdienmodellen - onderbouwd met uitgebreide stakeholderanalyse in alle sectoren van de land- en tuinbouw.
Wie	Rijksoverheid (LNV/ EZK) - VNG - Agri NL - <u>LTO</u> - FNLI - (COV) - CBL - (Food Hub) - N&M
Wanneer	2019

4.2	Financiële prikkels voor klimaatvriendelijke producten: actualiseren lijsten
Wat	<p>Inzetten van bestaande en goed werkende instrumenten als MIA, EIA en Vamil en koppelen van deze instrumenten aan maatlatten of andere keurmerken.</p> <p>Hierbij wordt nogmaals opgemerkt dat bij het streven naar klimaatvriendelijke ketens altijd sprake zal zijn van afweging van meerdere aspecten (klimaat, gezondheid, milieu, dierenwelzijn).</p>
Hoe	Actualiseren lijsten voor MIA, EIA en Vamil en van Maatlatten (die gebaseerd zijn op deze instrumenten). Er dient meer focus te komen op Carbon Footprint reductie. Vervolgens dienen de geactualiseerde mogelijkheden onder de aandacht van de ketenpartners gebracht te worden.
Wie	Rijksoverheid (LNV/ I&W / EZK) - LTO - FNLI - CBL - N&M- Rabobank
Wanneer	2019

4.3	Support aan diverse initiatieven die leiden tot klimaatvriendelijke verdienmodellen
Wat & hoe	<p>We volstaan hier met het noemen van een aantal recente initiatieven:</p> <p>Deze initiatieven dienen ook bij te dragen aan een gezonder Voedingspatroon (de menu's en producten zijn een stap richting Schijf van Vijf).</p> <p>Ook als het gaat om lesprogramma's en trainingen is het belangrijk dit af te stemmen met Jong Leren Eten en Voedingscentrum.</p>

<p>Wat & hoe</p>	<p><u>“De Nieuwe Boerenfamilie”, een initiatief van KEK, NAJK en LTO Nederland</u> Agrarisch ondernemers worden ondersteund met het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen om daarmee de omschakeling naar klimaatslimme landbouw te kunnen financieren. In de komende jaren worden tientallen agrarisch ondernemers individueel geholpen met onafhankelijk advies, toegang tot financiering, toegang tot kennis over consumentengedrag. Succesvolle voorbeelden worden opgenomen in de curricula van hogescholen. Een van de grootste uitdagingen in de transitie naar klimaatslimme ‘kringlooplandbouw’ is het verdienmodel van de agrarische sector. Een deel van de ondernemers zal kunnen kiezen voor meer marktgericht, business to consumer, niche markt productie. Er liggen kansen om nieuwe producten te ontwikkelen en nieuwe ketens op te zetten. Samenwerkingen tussen MKB ondernemers uit de stad en agrarisch ondernemers worden versterkt. Interdisciplinaire teams van experts worden samengesteld om agrarisch ondernemers te ondersteunen. Hiermee ontwikkelen we ‘Nieuwe Boerenfamilies’, netwerken van experts rondom een agrarisch ondernemer. Per jaar worden er 15 Nieuwe Boerenfamilies gestart. Resultaten worden gedeeld in een publiekscampagne. Innovatieve bedrijven vanuit de Nieuwe Boerenfamilie krijgen toegang tot financiering en kapitaal. Het werken met interdisciplinaire teams, zoals bij de Nieuwe Boerenfamilie, wordt opgenomen in de curricula van Aeres Hogeschool, HAS Hogeschool. Er wordt aansluiting gezocht bij ketenpartijen een keteninitiatieven (Agrifirm bijvoorbeeld) om het werkveld rondom ‘nieuwe ketens en nieuwe verdienmodellen’ te verbreden en op te schalen.</p> <p><u>Korte Ketens in het Liemers Landschap</u> Van land tot bord: een betere samenwerking binnen de Liemerse voedselketen Steeds meer consumenten willen verse, pure producten van dichtbij. Tegelijkertijd zijn boeren en tuinders in toenemende mate geïnteresseerd in een regionale afzetmarkt. Tijd om dat bij elkaar brengen. Binnen het project Korte Ketens in het Liemers Landschap gaan consumenten, producenten, bedrijven en gemeenten aan de slag met de kansen die de korte voedselketen in de Liemers hen biedt. Op die manier versterken zij elkaar en dragen ze tegelijkertijd bij aan een aantrekkelijk veerkrachtig Liemers Landschap.</p> <p><u>Het initiatief voor het platform “Culinaire Chefs” van KEK, SFYN en NAJK</u> Hierbij wordt gezorgd voor een verbinding tussen de culinaire wereld en de agrarische sector. We bouwen aan een netwerk en platform voor chefs, koks en keukenpersoneel dat ‘circulair’ wil werken.</p> <p>Onderdeel van het programma is een challenge voor chefs, van hogere tot lagere segmenten, om circulair te kunnen werken. Daarnaast zullen lesprogramma’s, kookboeken, trainingen en events worden georganiseerd. Hiermee sluiten we de culinaire wereld aan op de ontwikkeling richting kringlooplandbouw, we laten chefs bewuster keuzes maken en de voorbeeldrol op zich nemen. We sluiten een aantal gerenommeerde namen in de culinaire wereld aan, en zoeken verbinding met initiatieven als Instock en Dutch Cuisine. Er wordt verbinding gezocht met bestaande initiatieven als Instock en Dutch Cuisine Resultaat is een bewustwordingscampagne, gerenommeerde chefs die zich laten voorstaan op circulair en klimaatvriendelijk werken, verschillende boeken, publicaties en events.</p>
-----------------------------	--

<p>Wat & hoe</p>	<p><u>Het initiatief van de ‘Keuken van de Lage Landen’ ‘Low Food’ door KEK, NAJK en SFYN</u> Een van de belangrijke ontwikkelingen in de transitie naar een klimaatvriendelijk en circulair voedselsysteem is de heroriëntatie op regionale voedselsystemen. Hierbij gaat het niet om ‘local-for-local’ of imaginaire grenzen van een x aantal kilometer, maar om de meest zinvolle en haalbare schaal, rondom grootstedelijke gebieden, om kringlopen te gaan sluiten. Het gaat om een heroriëntatie tussen de verschillende schaalniveaus waarom voedsel wordt geproduceerd en geconsumeerd: micro (de stad), macro (de wereldmarkt), meso (de regio). Een betere verdeling tussen deze niveaus is wenselijk om kringlopen te sluiten.</p> <p>Op het meso- of regionale niveau liggen kansen om kringlopen te sluiten, klimaatvriendelijker te gaan werken, en boeren met burgers te verbinden. Er liggen kansen voor nieuwe producten met toegevoegde waarde, nieuwe ketens, korte ketens, en streek- of regioproducten. De ontwikkeling van streek- of regioproducten is van belang en is gebaat bij goede ‘regio-marketing’, naar voorbeeld van de ‘Nordic Cuisine’. Samenwerking tussen chefs en de agrarische sector en ketenpartijen is hierbij essentieel.</p> <p><u>Het initiatief Restaurants van Morgen</u> door Natuur & Milieu en gemeenten in regio Food Valley. Alle 22 restaurants in de Regio Foodvalley doen mee met Restaurants van Morgen. Dit initiatief, dat natuur & Milieu samen met Greendish startte, helpt de restaurants in deze regio te verduurzamen. De gemeenten Ede, Wageningen, Nijkerk, Veenendaal, Rhenen en de Regio Foodvalley ondersteunen het initiatief.</p> <p>De restaurants kunnen hun kaart duurzamer en gezonder maken door meer te werken met streekproducten en groenten en door de hoeveelheid zout, suiker, vet en voedselverspilling terug te dringen. De restaurants krijgen een uitgebreid advies met tips op maat. Ook wordt een aantal restaurants intensief begeleid bij de verduurzaming van hun restaurant. Het menu van de restaurants wordt doorgemeten en hun verbeteringen moeten meetbaar zijn en aan hoge eisen voldoen. Dit project heeft de intentie om in andere regio’s uitgerold te worden. Meerdere gemeenten hebben al aangegeven mee te willen doen. De Rijksoverheid kan hier financieel mee helpen om de impact van dit project te vergroten.</p> <p><u>Dutch Cuisine</u> Dutch Cuisine is een stichting die de bewustwording van onze unieke, Nederlandse eetcultuur wil bevorderen. Een grotere bewustwording leidt tot gedragsverandering in onze voedselconsumptie en daarmee tot duurzamere voeding. Dutch Cuisine wil deze bewustwording stimuleren door een lifestyle label te maken van de Nederlandse keuken, voor iedereen die in Nederland bijdraagt aan onze eetcultuur – van producenten en retailers tot restaurant(keten)s en chef-koks. Visie Dutch Cuisine staat voor een keuken en eetcultuur die uniek is in de wereld en waar we trots op (mogen) zijn. Gezond en verantwoord, met smaak, vanuit onze creativiteit, onze eigenzinnigheid en ons vrijdenken en altijd vanuit het principe less is more. http://dutch-cuisine.nl/DC2017/wp-content/uploads/2017/09/Dutch-Cuisine-Beleidsplan-2017-2018.pdf</p> <p>Experimenten ondersteunen om grootschalige insectenkweek te realiseren ter verduurzaming van de veevoerindustrie zoals ontwikkeld wordt in de regio FoodValley.</p> <p>De werkgroepleden is gevraagd om dit soort initiatieven, die beantwoorden aan een verbetering van de verdienmodellen van klimaatvriendelijke producten, te ondersteunen.</p>
<p>Wie</p>	<p>Rijksoverheid (LNV/ EZK) - VNG - Agri NL - LTO - FNLI - NZO - COV - CBL - Food Hub - N&M</p>
<p>Wanneer</p>	<p>Tot 2050!</p>